

УДК 811.161.2'271-057.87

**РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ
У СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА
ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Подлевська Н.В., канд. пед. наук (Хмельницький)

У статті звертається увага на причини низького рівня культури спілкування студентів, на формування і досягнення культури спілкування; наголошується на значенні етикетно-професійного спілкування. Указується на важливість дотримання культури спілкування у суспільстві, досягнення якої можливе лише за умови опанування нею і застосування у щоденній практиці.

Ключові слова: культура спілкування, культура мовлення, мовленнєвий етикет педагога, комунікативні здібності студента.

Подлевская Н.В. Развитие культуры общения студента-филолога в высшем учебном заведении.

В статье обращается внимание на причины низкого уровня культуры общения студентов, на формирование и достижение культуры общения; делается акцент на значение этикетно-профессионального общения. Указывается на важность культуры общения в обществе, достижение которой возможно лишь при полном владении ею и применении в ежедневной практике.

Ключевые слова: культура общения, культура речи, речевой этикет педагога, коммуникационные способности студента.

Podlevska N.V. Student-philologist's Communication Culture Development at the Higher Educational Establishment.

The article deals with the reasons of the low communication level of students; formation and achievement of communication culture; the value of label-professional communication is emphasized. The importance of communication culture in society (providing capture and everyday application) is underlined.

Key words: culture of communication, culture of speech, teacher's speech etiquette, student's communicative capabilities.

Сьогодні вища і середня школи в Україні на шляху реформування освіти, що може бути здійснено лише спільними діями та зусиллями

наукових і навчальних закладів. Останнім часом філологічна освіта суттєво змінилася: значно підвищилися вимоги суспільства до кваліфікаційного рівня філолога. В освітянських колах філолог, окрім виконання функціональних обов'язків, має бути ще й знавцем усіх мовних і літературних тонкощів, чудовим психологом, майстром педагогічних умінь, людиною з позитивним світобаченням, носієм гуманітарної культури і високого рівня спілкування.

Мета статті – вказати на важливу проблему формування культури спілкування студентів у методиці викладання української мови, на важливість розвитку мовленнєвої культури особистості; звернути увагу читачів на те, що досконале спілкування дає можливість реалізувати себе як у навчанні, так і знайти шлях до успіху в суспільстві.

Аналіз літератури з проблеми культури спілкування засвідчив, що спілкування вивчають як комплексний феномен: з погляду міжособистісних стосунків (О. Бодалев, П. Вацлавик, Д. Джонсон), спільної діяльності (Г. Андрєєва, А. Коваленко, М. Корнєв, М. Пірен), структури діалогу (М. Ночевник, В. Семиченко, В. Циба), у взаємозв'язку з різними видами діяльності (А. Айві, П. Дерінг, Г. Костюк, О.О. Леонтєв, М. Мескон). Найпершою потребою, яка виникає в онтогенезі, є потреба дитини у спілкуванні (Б. Ананьєв, П. Блонський, Л. Виготський, Г. Лебон, М. Рубакін, С. Рубінштейн), а проблема впливу людини на людину є центральною для культури спілкування (Г. Андрєєва, Е. Головаха, В. Кан-Калик, А. Коваленко, Б. Ломов, В. Москаленко, Л. Орбан-Лембрик, А. Петровський, М. Пірен, Т. Чмут, Т. Яценко).

Аналіз науково-методичних праць (Н. Бабич, М. Білоус, С. Богдан, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пентилюк, С. Петеріна, Л. Полюга, М. Стахів, М. Стельмахович) дає змогу досконаліше вивчити питання українського мовленнєвого етикету як складової розвитку культури спілкування.

Дослідження О. Біляєва, М. Вашуленка, Л. Варзацької, Н. Голуб, І. Гудзик, Н. Дикої, Г. Іваницької, Л. Мацько, М. Пентилюк, К. Плиско, О. Хорошковської, Г.Шелехової та ін. щодо методики формування й розвитку комунікативної компетентності школярів дають підстави для висновку, що культура спілкування ґрунтується на знаннях мовного матеріалу, уміннях спілкуватися у всіх видах мовленнєвої

діяльності, зосереджуючись на таких поняттях, як культура слухання, культура читання, культура говоріння, культура письма.

Проблемам розвитку високого кваліфікаційного рівня студентів-філологів надають значення у своїх працях учені Н. Голуб, О. Горошкіна, Л. Куцевол, Л. Мацько, Н. Остапенко, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко та ін.

Методика навчання української мови – одна із профільних дисциплін на факультетах української філології вищих навчальних закладів, яка теоретично і практично готує студентів до професійної діяльності вчителя української мови, а проблема мовленнєвого розвитку сьогодні найактуальніша в методиці навчання української мови. Визначальним елементом вияву поваги до співрозмовника, показником рівня культури мовця, його мовленнєвого розвитку виступає мовленнєвий етикет педагога, який складається з правил мовленнєвої поведінки у спілкуванні з колегами, учнями, студентами, батьками.

До програми лекційного курсу, практичних та лабораторних занять з методики української мови [6: 65] входить розділ „Формування в учнів мовленнєвого етикету”, в якому зазначається, що: а) мовленнєвий етикет – це одна із форм мовленнєвої діяльності; б) мовленнєвий етикет – це методична проблема; в) необхідним є розгляд теоретичних засад формування мовленнєвого етикету; г) засвоєння учнями правил мовленнєвого етикету має відбуватися у процесі навчання української мови.

Окремим розділом у методиці навчання української мови виділяємо “Методику формування культури спілкування”, метою якого є ознайомити студентів з методикою формування вмінь і навичок культури спілкування в учнів на уроках української мови, виробити вміння підбирати оптимальні форми і методи роботи для розвитку вмінь культури спілкування в учнів [5: 76–80]. Зрозуміло: перш, ніж навчати когось, потрібно знати і вміти самому, зокрема, досконало володіти теоретичним матеріалом, вміннями і навичками культурного спілкування. Насамперед необхідно зрозуміти, що мовна система – це засіб збагачення, розвитку і реалізації мовлення кожної особистості, що загальноосвітня школа готує не теоретиків-мовознавців, а практиків-користувачів, і передусім гуманних, освічених людей, які на належному рівні вміють практично користуватися рідною мовою

у найрізноманітніших життєвих ситуаціях. Перед учителем-словесником стоїть завдання не тільки плекати рідну мову, а й уміти донести кожне слово в таких барвах, тонах, щоб воно спонукало дитячу душу до праці, а розум – до благородних дій і вчинків. “Слово володіє магічним даром відкриття людиною себе в ньому, а завдяки слову людина здатна відкривати для себе увесь світ. Допомогти молоді відкрити світ і себе у ньому – одне із завдань педагога. Великою мірою це залежить від його володіння словом, від його комунікативної компетенції, вміння самовиражатися у процесі мовної професійно-педагогічної комунікації” [7: 144].

Основна проблема навчального процесу в школі полягає в тому, що учні, знаючи лінгвістичну теорію, не вміють володіти нею, тобто застосовувати набуті знання в конкретній мовленнєвій ситуації. Тому практичне володіння мовою залишається на низькому рівні. Однак, у першу чергу, вчителю слід спрямовувати увагу не на кількісні переваги практики над теорією, а на навчання діяльності спілкування, створення таких умов, які б спонукали дітей до висловлювань, взаємодії із співрозмовником.

У педагогічному спілкуванні має значення все: як зустріти людину, як привітатися, як поводитися, які слова вживати, які невербальні засоби використовувати тощо. Культура педагогічного спілкування – це вміння слухати, зрозуміти іншого, бути уважним, установлювати контакт, передавати своє ставлення й емоції, орієнтуватися в ситуації спілкування. Висока культура мовлення педагога-філолога неможлива без дотримання мовленнєвого етикету. Надзвичайно важливо студентів привчати до правил культури спілкування, тобто з їхніх студентських років виробити вміння і навички правильної поведінки, культури мовлення, дотримання норм мовленнєвого етикету у різних ситуаціях спілкування.

Культура спілкування – це вміння встановлювати зворотній зв'язок, відгукнутися на думки, почуття, турботи й проблеми іншої людини (на рівнях спілкування); це форми творення спілкування, реалізація його норм, способів та засобів відповідно до ієрархії цінностей, що є необхідними для кожної людини і для суспільства в цілому. Цінністю культура спілкування стає тоді, коли служить задоволенню актуальних потреб людей у їх діяльності та духовному розвитку.

Культура спілкування – це володіння досконалою його нормами, які виступають у єдності з творчою та особистісною складовими. Розгляд культури спілкування в контексті творчості й у співвідношенні з етичними нормами є плідним саме для практичної підготовки майбутніх спеціалістів до ефективного професійного спілкування. “За таких умов культура спілкування сприяє розвитку особистості та професійної ідентифікації, що є головною метою вищої школи на сучасному етапі трансформації нашого суспільства” [8: 212].

Спостереження за навчальним процесом, аналіз рівня знань, умінь і навичок студентів дали змогу зробити висновки про те, що культура спілкування у наших навчальних закладах ще недостатньо розвинена. Аналізуючи діалоги, які створюють студенти, розуміємо, що основними проблемами є відсутність таких навичок: планувати хід бесіди; швидко перебудовуватись у процесі бесіди; використовувати формули мовленнєвого етикету.

Серйозний і поширений недолік усного мовлення студентів – вживання вульгаризмів, сленгізмів, жаргонізмів, русизмів, хоча у письмових роботах таких мовленнєвих недоліків немає, тому що студент зосереджується над текстом висловлювання, побудовою речень, доречністю вживання відповідної лексики, а в усному мовленні такі навички не вироблені. Творчі роботи студентів говорять про бідність лексичного запасу і синтаксичних конструкцій у побудові висловлювань, у яких часто відсутні засоби виразності. Суттєвим недоліком у монологічному висловлюванні є те, що студенти не намагаються налагодити контакт із аудиторією, їм не відомі засоби невербального спілкування, завдяки яким можна привернути увагу слухачів, зробити їх мовчазними учасниками діалогу, тобто активними слухачами. У спілкуванні між собою студенти майже не вживають формул мовленнєвого етикету, що свідчить про відсутність навичок користуватися такими фразами у відповідних щоденних ситуаціях спілкування. Отже, студент не завжди вміє здійснювати свою мовленнєву діяльність відповідно до комунікативних завдань і залежно від мовленнєвої поведінки співрозмовника.

Студентство відрізняється найбільш високим рівнем пізнавальної мотивації, а також найвищою соціальною активністю і досить гармонійним поєднанням інтелектуальної і соціальної зрілості. Йому властива специфічна спрямованість пізнавальної і комунікативної

активності на розв'язання конкретних професійно зорієнтованих завдань. Тому у студентів необхідно формувати інтелігентне мовлення, яке утверджувало б етику поведінки, постійне самовдосконалення і саморозкриття особистості. Зауважимо, що етикетність спілкування полягає не тільки у нормативному застосуванні формул мовного етикету у стандартних етикетних ситуаціях, вона охоплює комунікативну поведінку людини загалом, а рівень дотримання культури спілкування часто впливає на поведінку співрозмовників більше, ніж предметний зміст мовлення.

Під час формування культури спілкування у студентів необхідно реалізовувати лінгводидактичні принципи навчання (комунікативної і функціонально-стилістичної спрямованості навчання, взаємозалежності мови і мислення, усного і писемного мовлення, міжпредметного та внутрішньопредметного зв'язку, пізнавально-практичної спрямованості навчання тощо), з використанням яких у студентів формується лінгвістичний світогляд та естетичне чуття мови, удосконалюються комунікативні вміння і навички зв'язного висловлювання думок, відбувається пізнання внутрішньої системи кожного рівня мови [4: 29].

Ефективність навчання залежить від уміння педагога обрати метод, прийом, засіб, форму роботи в конкретних умовах спілкування для кожного заняття. Центральне місце займають словесні методи, наочні і практичні. Достатньо результативним є використання у навчальному процесі завдань ситуативного характеру, створення дидактичних та рольових ігор, комунікативних ситуацій і тренінгів. Такі завдання є підґрунтям для формування умінь культурної комунікації студентів; забезпечують засвоєння максимального обсягу мовленнєвих моделей, що згодом зможуть легко відтворюватися в етикетних ситуаціях; відіграють важливу роль у процесі формування комунікативних умінь, навичок культурного спілкування, оскільки вони є проміжним етапом між теоретичними знаннями студентів та практичним використанням у щоденних життєвих ситуаціях. Щоб виробити у студентів міцні знання, стійкі вміння і навички, внутрішню потребу у дотриманні правил спілкування, необхідно працювати систематично, використовуючи можливості міжпредметних зв'язків, не забувати також про роль прикладу викладача і не лише під час заняття, а

повсякчас. Формування культури спілкування слід розглядати як цілеспрямований процес взаємодії викладача і студентів.

У школі готується майбутній творець матеріальних і культурних цінностей. Одинадцять років дитина перебуває у школі перед очима вчителя, котрий повинен стати одним із найавторитетніших прикладів культурного спілкування. За словами видатного педагога Ш. Амонашвілі, “кожне спілкування дитини зі своїм педагогом має вселяти в неї радість і оптимізм”. Тому і сам учитель має володіти не лише нормами етикету, а й виробленим власним мовним стилем. Стиль спілкування, як типова форма реагування в людських контактах, зумовлений індивідуальними, особистісними, соціальними та іншими чинниками. Він має важливе значення для формування та успішного розвитку людських стосунків, для створення сприятливого психологічного клімату на роботі, в сім’ї тощо. Сформований індивідуальний стиль спілкування свідчить про рівень комунікативної майстерності індивіда [1: 212].

Рівень культури спілкування людини залежить від її обізнаності з національним мистецтвом, з історією культури народу, його мови, взаємозв’язками з іншими культурами. На поведінку людей та їхні стосунки з іншими, на культуру спілкування помітно впливають моральні цінності добра, обов’язку, відповідальності, честі й гідності людини. Велике значення для культурного спілкування мають такі етичні цінності, як чесність, довіра, відвертість, милосердя, подяка, вірність слову. Етика спілкування допускає прояв почуття провини, сорому, каяття, співпереживання. Культура спілкування набувається у процесі спілкування. А тому людина повинна дбати про якість свого мовлення, поведінки в будь-якій життєвій ситуації. У спілкуванні важливо не втручатись у внутрішній світ іншої людини, цінувати власну і її свободу.

Спілкування – один із основних шляхів до вирішення життєвих проблем. І та людина, яка вчасно зрозуміла цю істину, приділить достатню і необхідну увагу підвищенню своєї культури і, зокрема, культури спілкування. Це суттєво допоможе змінити на краще життя як своє, так і тих людей, які її оточують. Тому формування культури спілкування, мовлення, поведінки необхідно провадити в умовах активізації навчально-виховного процесу із застосуванням новітніх педагогічних технологій.

“Педагог повинен бути самозобов’язаним формувати високу культуру мовного спілкування в країні. Це його покликання” [3: 4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : підручник для студентів вищ. закладів освіти / [М.І. Пентилюк, А.Г. Галетова, С.О. Караман та ін.] – К. : Ленвіт, 2000. – 264 с.
3. Мова – інтелектуальний портрет народу: Розмова журналіста Таїси Мостової з Любов’ю Мацько // Дивослово. – 2004. – № 9. – С. 4.
4. Плиско К.М. Принципи, методи і форми навчання української мови: (Теоретичний аспект) : [навч. посіб.] / К.М. Плиско. – Харків : Основа, 1995. – 240 с.
5. Подлевська Н.В. Методика навчання української мови / Н.В. Подлевська // Практикум для студентів спеціальності 6.020303 „Філологія” (Українська мова і література). – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 110 с.
6. Програма з методики української мови для вищих педагогічних навчальних закладів / Т. Донченко, В. Мельничайко // Укр. мова і літ. в школі. – 2002. – № 5–6. – С. 17–19.
7. Стахів М. Український комунікативний етикет : [навч.-метод. посіб.] / М. Стахів. – К. : Знання, 2008. – 245 с.
8. Чмут Т.К. Культура спілкування : навч. посіб. / Т.К. Чмут. – Хмельницький : ХІРУП, 1999. – 358 с.